

Boekbesprekingen

Natuurherstel – 20 jaar effectgericht maatregelen. Mariëtte Kamphuis, André Jansen en Jaap Bouwman (red.). 2011. KNNV Uitgeverij in samenwerking met de Unie van Bosgroepen. 136 p. ISBN 978 90 5011 353 3. Prijs: € 19,95; 10% korting voor KNNV leden. Verkrijgbaar in de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl

Natuurherstel

20 jaar
effectgerichte
maatregelen

Unie van Bosgroepen

Zeker in deze schrale tijden lijkt natuurbeheer soms gelijk te staan aan vechten tegen de bierkaai. Weinig geld, het politieke verdomhoekje en natuurlijk een aantal oude vijanden, zoals verzuring, vermessing en verdroging. Dat die laatste drie soms prima onder de duim te krijgen zijn, bewijst het boek Natuurherstel.

Vanaf eind jaren tachtig stelde de overheid geld beschikbaar om de gevolgen van de drie v's te lijf te gaan. In het kader van de regeling Effectgerichte Maatregelen

(EGM) waren onderzoekers,

beleidsmakers en beheerders van bossen en natuur-

terreinen in tal van natuurgebieden in staat het tij te keren. Landschappen kwamen weer tot bloei en soorten maakten hun comeback. De Unie van Bosgroepen heeft tien van dergelijke succesvolle natuurherstelprojecten, verspreid over acht provincies, voor het voetlicht gebracht. Het gaat om heel uiteenlopende gebieden: van natte heide in Twente tot zandverstuivingen in Gelderland en Utrecht; van laagveengebied Terra Nova in Noord-Holland tot een kalkmoeras in een Limburgs beekdal. Soms ging dat natuurherstel gepaard met grootschalig grondverzet, compleet met draglines en bulldozers, bijvoorbeeld om in het Nationale Park de Hoge Veluwe en in het Noord-Hollands Duinreservaat het zand weer te laten stuiven. Toch, zo blijkt uit het boek, zijn lang niet altijd zulke forse spierballen nodig. Bijvoorbeeld bij de veentjes op het landgoed Olterterp-Lauswolt in Friesland. Op basis van een grondig inzicht in het hydrologisch systeem kon met eenvoudige maatregelen, zoals het dempen of verondiepen van sloten en het terugzetten van bosranden, zowel de waterhuishouding als de waterkwaliteit flink worden verbeterd. Zo keerden in De Swarte gaten al in het eerste groeiseizoen interessante planten terug, zoals de Kleine zonnedauw, de Veelstengelige waterbies en de Dwergzegge.

Dergelijke successen van de inmiddels stopgezette regeling EGM zijn voor een belangrijk deel te danken aan de vruchtbare samenwerking tussen onderzoek en beheer, zo stellen de directeurs van de grote terreinbeherende organisaties in hun nawoord. Die verbondenheid kreeg vooral gestalte binnen het kennisnetwerk O+BN, dat inmiddels is overgedragen aan het Bosschap.

Natuurherstel is toegankelijk geschreven voor ervaren liefhebbers. Doorgaans zijn de verhalen zeer to the point, maar een enkele auteur neemt wat veel ruimte voor een (cultuur)historisch exposé. Vroeger was dat misschien noodzakelijk, bijvoorbeeld om aan te geven hoe het echtpaar Kröller-Müller De Hoge Veluwe vorm gaf, maar tegenwoordig is dat ook met een paar muisklikken op je computerscherm te toveren. Al met al is het Natuurherstel echter een heel aardig boekje met trefzekere illustraties. Heel geschikt om de moed erin te houden.

Rik Nijland

Honderd jaar Natura Docet: Meester Bernink en zijn natuurhistorisch museum. Willem Groothuis. 2011. Walburg Pers, Zutphen. ISBN: 978.90.5730.756.0. 287 pag. met CD-ROM. Prijs: € 24,50 (voor Vrienden van Natura Docet € 19,50). Te koop in de museumwinkel. www.naturadocet.nl of via www.walburgpers.nl

De vogelvriend: Gerrit 'Fûgeltsje' Bosch 1893-1981. Harry Wijnandts. 2011. Natuurmuseum Fryslân, Leeuwarden. ISBN: 978.90.78628.07.1. 176 pag. Prijs: € 29,00 (inclusief € 4,50 verzendkosten); voor Vrienden van het museum, leden van It Fryske Gea en BFW € 24,-.

Te bestellen door overmaking op rekening 807449 t.n.v. Natuurmuseum Fryslân, Leeuwarden, onder vermelding van 'de Vogelvriend', uw naam, adres en eventueel uw lidmaatschapsnummer. www.natuurmuseumfryslan.nl

Denekamp en Leeuwarden hebben hun natuurmuseum te danken aan respectievelijk Meester Bernard (J.B.) Bernink en Gerrit Bosch. Deze pioniers op het gebied van natuurstudie en natuureducatie waren beiden verwoede verzamelaars. Het lukte hen – met vallen en opstaan en met veel tegenslagen – in hun geboorte- en woonplaatsen een natuurmuseum te stichten: in Denekamp in 1911 en in Leeuwarden in 1923.

Zowel Bernink als Bosch waren autodidacten. Bernink was schoolmeester; Bosch was kantoorbediende op een zuivelfabriek. Hun dagelijkse werk verschilde – zeker bij Bosch – hemelsbreed van hun passie.

Deze mannen leidden twee levens, waarbij ze ook nog een gezin hadden. Je vraagt je af, hoe ze dat combineerden? Ze zorgden voor hun musea, bouwden een omvangrijke collectie op, gingen op excursie, ontvingen gasten, gaven lezingen, correspondeerden met velen in hun regio en daarbuiten, wierven fondsen bij overheid en rijke particulieren, schreven boeken, waren redacteur van tijdschriften en bestuurslid van verenigingen. Bosch was een publiek figuur dankzij de ontelbare publicaties in regionale kranten en in vele tijdschriften. Hij had aan huis een vogelasiel; de deur werd bij hem plat gelopen. Beiden prepareerden voor hun musea ook nog eens vogels en andere dieren. Bosch was een vogelaar; Bernink had een brede kennis van vogels, hogere planten en paddenstoelen en was bovendien ook nog eens fervent geoloog. Met hun werk en musea inspireerden zij velen, niet alleen tijdens hun leven, maar ook tegenwoordig nog. Tot de geïnspireerden van Bernink behoren onder andere streekkenner, fotograaf en historicus Meester Willem Dingeldein en geoloog, palynoloog, klimaatdeskundige en kenner van Amazone en Andes prof. dr. Thomas van der Hammen. Van der Hammen kwam als jongen en later als universitair docent jarenlang met zijn studenten naar Twente en gebruikte het natuurmuseum dan als uitvalsbasis en werkruimte. Bernink stond bovendien op goede voet met meester W. Laan, vermogend en eigenaar van het Denekampse landgoed Singraven.

Bosch correspondeerde met vele tientallen personen en verbreidde zo de ornithologie in Fryslân.

Dat hij vele heeft geïnspireerd blijkt uit de opdracht in de driedelige 'Vogels in Friesland': "..... dy't safolle minsken ynspirearre hat ta stúdzje fan dy fûgels." Hij dankte er zijn erenaam 'Fûgeltsjesbosch' aan.

Het boek over Natura Docet is levendig geschreven en prachtig geïllustreerd. Het beschrijft niet alleen het leven en werk van Bernink, maar gaat ook uitgebreid in op de rol van onder andere Dingeldein, Laan, Van der Hammen en dochter Heleen Bernink en hun betekenis voor het museum. Waar Natura Docet als hoofdonderwerp het natuurmuseum in Denekamp heeft, heeft 'De vogelvriend' als hoofdonderwerp een biografie van de oprichter van het tegenwoordige Natuurmuseum Fryslân. Beide boeken scheppen een levendig tijdsbeeld, waarin wel en wee tijdens de crisisjaren, de Tweede Wereldoorlog en de wederopbouw uitgebreid aan bod komen. Helaas blijft het karakter van Bernink op de vlakte. Misschien was deze mens synoniem aan zijn daden? Het (gesloten) karakter van Bosch komt uitgebreid aan de orde, ook de scherpe kanten. Vooral op hoge leeftijd valt het loslaten van zijn vele activiteiten - wat schematisch maar toch indringend wordt beschreven - hem nog heel moeilijk. Helaas is de biografie van Bosch wel erg sober uitgebracht. Deze biografieën zijn het lezen beslist waard, ook voor wie niet uit Twente of Fryslân komt. Ze laten zien hoe onder moeilijke omstandigheden, in perioden met een vrijwel afwezige overheid, veel tot stand is gebracht. Dat heeft ons een prachtige nalatenschap gegeven, maar van de mensen Bernink en Bosch veel gevraagd.

André Jansen

Veldgids Korstmossen van duin, heide en stuifzand. A. Aptroot, K. van Herk & L. Sparrius. 2011. Uitgave BLWG. ISBN 978-90-811495-0-1. 158 pag. Prijs: € 24,95. Uitsluitend te verkrijgen via www.blwg.nl

Iedereen die zich beroepshalve of uit belangstelling bezig houdt met de flora en vegetatie van duinen, heide en stuifzand kan niet om de korstmossen van het geslacht *Cladonia* heen. Helaas zijn deze op veel plekken voorkomende beker- en rendiermossen deels lastig op naam te brengen. De nu verschenen Veldgids is in feite een *Cladonia*-tabel plus een tabel voor alle leermossen (*Peltigera*) alsmede nog diverse andere groundbewonende, grotere en karakteristieke soorten van

duinen, heide en stuifzanden. Van zowel *Cladonia* als *Peltigera* zijn in deze zeer verzorgde uitgave alle soorten opgenomen met per soort meerdere foto's alsmede een verspreidingskaartje en vaak nog 1 of 2 tekeningen. Ook is er per soort nog een tekst met veel informatie. Zeker voor het geslacht *Cladonia* is deze nieuwe tabel zeer welkom, omdat de taxonomische opvattingen over dit geslacht aan snelle veranderingen onderhevig zijn (geweest).

Er zijn behalve de soorten van de genoemde geslachten nog 16 andere groundbewonende soorten opgenomen. Niet geheel duidelijk is waar die keuze op gebaseerd is en in welke mate er naar compleetheid voor de grotere en karakteristieke soorten is gestreefd. Voor de lezer is niet duidelijk of door opname van deze soorten vrijwel alles op naam te brengen is of dat het slechts een kleine greep is. Een voorbeeld: in de inleiding wordt aangegeven dat er in de duinen ook diverse epifytische soorten op de grond voorkomen. Er worden daarbij 10 met naam en toenaam genoemd, maar alleen één van de zeldzaamste soorten in deze groep, *Usnea articulata*, is in het boekje opgenomen.

Conclusie: deze Veldgids wordt zeer aanbevolen als determinatiewerk voor de geslachten *Cladonia* en *Peltigera*. De overige soorten krijgt men er gratis bij....

Bart van Tooren

Natuur in Nederland. Frank Berendse. 2011. Foto's van Ruben Smit e.a., aquarellen van Ed Hazebroek.

KNNV Uitgeverij. 304 p. ISBN 978 90 5011 376 2.

Prijs: € 29,95; 10% korting voor KNNV leden.

Verkrijgbaar in de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl

Frank Berendse speelt nogal eens de rol van onheilsprofeet, vooral als hij de impact van de moderne landbouw op de natuur voor ogen heeft. Maar bovenal is de hoogleraar Natuurbeheer en Plantenecologie aan Wageningen Universiteit een gepassioneerd schoolmeester. In 'Natuur in Nederland' neemt hij de lezer bij de hand, is hij de gedreven gids die de natuur in tien verschillende landschappen laat zien en verklaart. 'In de hoop', zo zei Berendse in een interview, 'dat als je iets beter begrijpt, je het misschien ook meer gaat waarderen.'

Wellicht is het mogelijk mensen zo enthousiast te maken voor de natuur, maar dit boek heeft waarschijnlijk een te serieuze uitstraling om een werkelijk breed publiek te bereiken. 'Natuur in Nederland' zal dan ook wel geen ziltjes winnen, maar het boek is wel een zeer informatief en aansprekend werk voor alle geïnteresseerde natuurliefhebbers, of voor studenten die een handzaam overzicht willen van de vaderlandse natuur en landschappen. Of dat nu bijvoorbeeld beekdalen zijn, hoogvenen, het zeekleigebied, het heuvelland, de kuststrook, of de stad – met Amersfoort als voorbeeld, de stad van Berendse's jeugd –.

'Ik had mij voorgenomen', schrijft de auteur, 'om een laatste reeks van wandelingen door Nederland te maken om afscheid te nemen van de natuur waarmee ik was opgegroeid.' Zo fatalistisch als dat klinkt, zo pakt het boek gelukkig niet uit; er is nog veel te genieten, bemerkt de hoogleraar ook zelf, al speelt nostalgie wel degelijk een rol. 'Vaak reisde ik door dode landschappen waar mest en bestrijdingsmiddelen hun werk hebben gedaan, maar even zo vaak waren mijn wandeltochten een reis door sprookjesland.'

Berendse neemt volop de ruimte om de ontstaansgeschiedenis van zijn sprookjes uit te leggen en de geomorfologische eigenaardigheden te duiden. Maar de hoofdmoot van 'Natuur in Nederland' vormen wandelingen, en fiets- en vaartochten die de schrijver met de lezer onderneemt, vooral langs goed herkenbare vegetatietypen en aansprekende soortengroepen als planten, vogels, vlinders en paddenstoelen. Dat alles in een vlotte, soms poëtische stijl. Al zijn er wandelingen bij die door de soortenlijstjes wat lang duren.

Van veel van de genoemde planten- en diersoorten zijn aquarellen opgenomen, zoals we dat ook kennen van 'Wilde Planten', een voorbeeldboek voor Berendse, zo schrijft hij in het voorwoord. Sowieso is er veel geïnvesteerd in de illustraties. Dat geeft het boek een buitengewoon kleurrijk aanzien, maar eerlijk gezegd zijn naar mijn smaak twee typen aquarellen, zakelijke foto's, sfeerbeelden van Ruben Smit én uitleggaphics en kaartjes wat veel verschillende stijlen van het goede.

Een kloek boek van bijna anderhalve kilo neem je niet achteloos mee in je jaszak. Maar daarin is op een geweldige manier voorzien.

Op natuurinnederland.nl is voor elk van de tien landschappen die Berendse doorkruist een wandeling of fietstocht beschreven, inclusief informatie over de belangrijke soorten die de bezoeker op zijn weg tegen kan komen. Het is de bedoeling dat de auteur uiteindelijk per landschapstype meerdere wandel-, fiets- en kanotochten uitzet, overeenkomstig zijn tochten in het boek. Daarnaast wordt er nagedacht over een app voor de smartphone die kan dienen als extra begeleider.

Rik Nijland

